

ПРАВОВИЙ ІДЕАЛ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

КАЛІТИНСЬКИЙ Василь Михайлович - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права

В статті досліджується правовий ідеал через філософсько-правовий погляд. Розглянуті різні погляди вчених на зміст і поняття правового ідеалу. Встановлено, що правовий ідеал є теоретичним обґрунтуванням правової ідеології та пов'язаний з нею як частина з цілим. Виявлені фактори формування правового ідеалу в свідомості людини. Представлено функції правового ідеалу.

Ключові слова: ідеологія, правова ідеологія, правовий ідеал, правосвідомість, ідеї.

Постановка проблеми. Проблема правового ідеалу виступає сьогодні однією з найважливіших у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених у розбудові правової держави та є одним із стрижнів у філософії права. Формування самого поняття «правовий ідеал» тісно пов'язане з уявленнями про правову державу. В основі таких міркувань ключовим є питання відношення людини і суспільства. Роль правового ідеалу полягає у нормативному способі визначати діяльність людини і суспільства. Правовий ідеал розкривається та пронизує систему правового освоєння світу: правосвідомість, правову культуру, правові принципи тощо.

Стан дослідження. Правовий ідеал у філософсько-правовій науці є малодосліджуваним явищем, саме тому можна навести перелік науковців, які лише опосередковано згадували дане поняття у своїх працях. До таких науковців належать: А.В. Аверін, Н.Н. Алексєєв, А.Н. Бацунов, А.М. Велич-

ко, А.Є. Давидович, У.Ш. Таймасханов, Л.М. Савіна та ін.

Метою статті є дослідження правового ідеалу як елемента правосвідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий ідеал, як і будь-яке правове явище, залежить від конкретних історичних умов, етапів розвитку та політичної стабільності суспільства. Передумовою виникнення правового ідеалу виступає необхідність правових змін у суспільстві, адже на кожному повороті історії правові ідеали служили для вироблення суспільством свідомих принципів та еталонів правової поведінки у регулюванні правового співжиття. Отже, у процесі розвитку правосвідомості сутність правових ідеалів видозмінювалась, трансформувалась та вдосконалювалась залежно від умов і часу.

Сутність правового ідеалу тотожна сутності права, що проявляється у вигляді уявлень про свободу, справедливість, втілюваних у правовій волі і виступає як морально-правовий спосіб правової дійсності. Зміст правового ідеалу становить сукупність правових цінностей, ідей, принципів, установок на правомірну поведінку, правових знань, що визначають смислове значення правомірності в історично конкретному контексті юридичної практики. Форма правового ідеалу – це спосіб організації змісту правового ідеалу. Формою правового ідеалу є сукупність правових теорій, доктрин, концепцій праворозуміння, які розкривають сутність права, що обґрунто-

вують соціальне призначення права, його мету і завдання, джерел права, юридично закріплюють правові цінності, ідеї і принципи як змістовні компоненти правового ідеалу [1, с. 9].

Правовий ідеал характеризується різними підходами до розуміння його сутності, саме тому розгляд правового ідеалу лежить через комплексний підхід до вивчення цього поняття. Не всі філософи трактували правовий ідеал в одному сенсі, хоч і всі погоджуються, що досягнення правового ідеалу – це кінцева мета будь-якої правової держави. Тобто протилежність поглядів з приводу правового ідеалу полягає у виявленні шляху формування правового ідеалу та виявлення його змісту, конкретних ідей, цінностей, які б були його основою.

Як стверджує У.Ш. Таймасханов, слід вести мову про два домінуючих підходи до проблеми правового ідеалу. Згідно з першим підходом, правовий ідеал ототожнюється з нормами моралі. Такий підхід за своєю суттю є філософським або філософсько-правовим. Він має значення в оцінці правової дійсності з погляду природно-правових принципів, що розглядають право, юридичний закон вторинним по відношенню до природного права, яке і є ні що інше як правовий ідеал, явищем. Представники другого підходу розглядають правовий ідеал в якості юридично значущого феномену. У такому випадку правовий ідеал є реалізованим у праві суспільним ідеалом, ідеал відповідного правового порядку, що реалізує відповідну якість і зміст соціальної справедливості у формі джерел і норм права, юридичних механізмів, юридичних конструкцій – правової матерії, в якій у знятому вигляді присутні соціально значущі цінності. [1, с. 88-89]

Згідно з А.М. Величко, правовий ідеал – це обумовлені правовими морально-етичними нормами суспільні (особистісні) уявлення про найбільш досконалу (в максимальному ступені відповідної ідеям добра і справедливості) державно-правову організацію суспільства, що є кінцевою (ідеальною) метою суспільних (особистісних) прагнень і діяльності [2, с. 8].

Правовий ідеал має своєю кінцевою і абсолютною метою ідеал з владної організації, де відсутня яка-небудь можливість гноблення людини людиною, владарювання однієї особистості над іншою і примусове обмеження свободи. Такий абсолютний суспільний ідеал є в даний час лише зразком майбутнього досконалості, тією метою, до якої має прагнути людство [3, с. 65].

На думку, У.Ш. Таймасханова, правовий ідеал слід розглядати як фактор, що визначає мету права як відбитий у правовій свідомості образ бажаного правопорядку, реалізований за допомогою нормативно-правового встановлення міри свободи і відповідальності особистості як суб'єкта права [1, с. 43].

Правовий ідеал виступає як «... ідеально-абстрактна конструкція, в якій виражені максимальні вимоги до системи законів і до фактичного здійснення правосуддя і до реального повсюдного забезпечення законності» [4, с. 75].

Правовий ідеал є результатом раціоналізації правових цінностей, виступає як уявлення про належне у сфері права і виглядає як сукупність правових засад, ідей і принципів, які визначають закономірності правового регулювання суспільних відносин [1, с. 24].

Правовий ідеал становить характеристику об'єктивних потреб людей, що виявляються в соціальних відношеннях і зв'язках, відображає ці потреби, що впливають на людей (у тому числі на законодавця), на їх відносини [5, с. 31-32]. Правовий ідеал не знаходить юридичного закріплення в правових нормах, однак він пронизує всю правову систему. Поряд з тим, слід визнати той факт, що правовий ідеал є важливим компонентом механізму правового впливу, багато в чому визначає ефективність права, стабільність правового порядку. Щодо співвідношення правового ідеалу з позитивним правом, то слід звернути увагу, що правовий ідеал виникає в контексті протиріччя, що виникає між чинним писаним правом і бажаним, який формується на основі узагальнення в контексті правовідносин, реальних потреб суб'єктів права, що визначають мотивацію їх правової по-

ведінки. Позитивне право становить певну якість правопорядку і зміст законності [1, с. 88]. Люди у своїх відносинах намагаються «вирватися» з формальних норм позитивного права, якщо останні застаріли і не відповідають вимогам суспільства настільки, що суперечать об'єктивним потребам суспільного існування і розвитку. Поряд з тим впровадження правового ідеалу зіштовхується з реальною силою захисту – державною силою. Адже справа якраз в тому і полягає, що ці самі норми позитивного права, нехай уже відстали від життя, нехай заважають прогресу, не просто написані на папері, але відступ від цих формальних норм здатний викликати негативну реакцію держави [5, с. 32].

А.Н. Алексєєва стверджує, що «... вчення про правовий ідеал повинен відкинути властивий йому старий утопізм і перейти до істинного, здорового реалізму. Основною темою цього вчення має бути не відшукування кінцевої формули суспільної досконалості, але вказівка тих дійсних шляхів і засобів, за допомогою яких може бути поліпшений всякий можливий правопорядок, – при повній свідомості, що подібне поліпшення може вилікувати багато хвороб суспільства, але не в стані перетворити суспільства в його цілому і довести його до стану земного раю» [6, с. 208].

Таким чином, правовий ідеал будується як поступове поліпшення суспільного устрою, а не як досягнення кінцевого досконалого соціального буття. Претензія на повне вдосконалення суспільного буття, як правило, завершуються крахом і розчаруванням. І тільки поліпшення є реальною політикою, призводить до реальних позитивних результатів [7, с. 3].

Правовий ідеал є елементом правосвідомості, що відображає правову дійсність за допомогою правових оцінок, уявлень про правомірне і неправомірне, законне і незаконне, правові ідеї і цінності, теорії і концепції, правові доктрини. Як елемент правової свідомості, правовий ідеал відіграє фундаментальну роль у правовій ідеології, який є її стрижневим елементом. Правова ідеологія є вищим рівнем правосвідомості і систематизованим, теоретич-

ним ставленням до права, які виражаються в юридичних поняттях і категоріях. Однією з основних категорій правосвідомості є категорія правового ідеалу. Правовий ідеал включений у структуру правової ідеології, як сукупність офіційно прийнятих поглядів на мету і завдання права, правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин [1, с. 9, 31].

Правовий ідеал є теоретичним обґрунтуванням правової ідеології та співвідноситься з нею як частина і ціле. Поряд з тим правова ідеологія – це міра втілення правового ідеалу у правову реальність. Правовий ідеал – це конкретна форма ідеалу, а тому йому притаманні ті ж властивості, що й ідеалу взагалі.

Так, правовий ідеал може бути як суспільним, так і індивідуальним. Людина, яка перебуває в постійному взаємовідношенні з іншими людьми, наповнює зміст свого правового ідеалу на основі правових знань та проінформованості, вміння оцінювати та аналізувати правові ситуації та інших особистісних властивостей, що дані їй як природою, так стали набутими внаслідок правової соціалізації. За допомогою індивідуальних потреб, уявлень щодо досконалого правового суспільства людина формує для себе цілі та напрями, на досягнення яких вона починає спрямовувати свою поведінку. При цьому цілі будуть тим чіткішими, чим більше людина наділена високою правосвідомістю та правовою культурою. Отже, індивідуальний правовий ідеал визначає спосіб мислення людини та є детермінантою її правової поведінки. На нашу думку, чинниками до формування правового ідеалу у свідомості людини є:

1) вміння людини критично оцінити дійсний правовий стан та самокритично оцінити себе;

2) чітке уявлення людини про шляхи вдосконалення дійсного правового стану суспільства;

3) розуміння власної ролі у зміні правової реальності;

4) обрання певних правових цінностей, принципів, ідей, втілення яких дасть поштовх до правового розвитку суспільства.

У свою чергу, суспільний правовий ідеал є визначальним фактором у діяльності правової держави. Проблема суспільного правового ідеалу є однією із стрижневих у філософії права. Суспільний правовий ідеал тісно пов'язаний з такими правовими явищами, як: правосвідомість, правова культура, правова ідеологія тощо. Окрім того, суспільний ідеал має вплив на підвищення рівня свідомості окремого індивідуума і суспільства в цілому.

На нашу думку, значення суспільного правового ідеалу наступне:

1) суспільний правовий ідеал виконує функцію засобу правової соціалізації людини, стаючи власним правовим ідеалом особи, він є детермінуючим фактором у виробленні людиною власної лінії правової поведінки;

2) суспільний правовий ідеал є орієнтиром усього суспільства до всезагальних цілей та створює образ перспективи майбутнього правового суспільства;

3) суспільний правовий ідеал є найважливішим принципом засвоєння та перетворення правової реальності;

4) суспільний правовий ідеал є відображенням правових цінностей та цілей;

5) суспільний правовий ідеал є метою, завдяки якій реалізується правова ідеологія;

6) суспільний правовий ідеал є вектором розвитку усього правового суспільства;

7) суспільний правовий ідеал, який приймається суспільством як напрям розвитку впливає на законодавця і практику правозастосування;

8) суспільний правовий ідеал, що став індивідуальним, дає можливість спрогнозувати майбутню поведінку в юридично значимих ситуаціях.

Висновок. На підставі вище наведеного пропонуємо виділити такі функції правового ідеалу:

1) критичну функцію – правовий ідеал виникає при суперечності правової дійсності, проблем, пов'язаних з правовідносинами у контексті історично створеного позитивного права;

2) орієнтаційну функцію – правовий ідеал орієнтує на бажану правову дійсність;

3) аксіологічну функцію – виражається в змісті правового ідеалу, який містить ціннісні та ідеологічні орієнтири, яких слід дотримуватися при реалізації правового ідеалу, також правовий ідеал служить для вироблення суспільством свідомих принципів та еталонів правової поведінки у регулюванні правового співжиття;

4) прогностичну функцію – виражається в моделюванні правової реальності за допомогою правового ідеалу, пошуку способів вдосконалення позитивного права з метою більш повної реалізації та захисту прав і свобод людини;

5) динамічну функцію – правовий ідеал виступає як необхідність правових змін у суспільстві, у процесі розвитку правосвідомості сутність правових ідеалів видозмінювалась, трансформувалась та вдосконалювалась у залежності від умов і часу;

6) детермінуючу функцію. Суспільний правовий ідеал є детермінуючим фактором наступних правових явищ: правопорядку (на всіх етапах історії людині притаманно ідеалізувати роль права у вирішенні всіх суспільних конфліктів, адже право покликане реалізовувати правопорядок); правотворення і правореалізації (щоб здійснювати свою функцію впливу на правотворення та правореалізацію правовий ідеал повинен бути включений у державну правову ідеологію та мати можливість бути реалізованим через правові механізми); правомірної поведінки (означає включеність правового ідеалу в структуру правових механізмів; правовий ідеал повинен бути ціннісною складовою правової норми, яка, у свою чергу, повинна відображати потреби та інтереси членів суспільства, тим самим створюючи межі правомірної поведінки).

Література

1. Таймасханов У.Ш. Государственно-правовой идеал: теоретико-правовой анализ: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / Таймасханов Усман Шарпудиевич; [Место защиты: Кубанский государственный аграрный университет]. - Ростов-на-Дону, 2014. - 196 с.

2. Величко А.М. Государственно-правовые идеалы России и Запада: соотно-

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються правовий ідеал через філософсько-правовий погляд. Розглянуто різні погляди науковців на зміст та поняття правового ідеалу. Встановлено, що правовий ідеал є теоретичним обґрунтуванням правової ідеології та співвідноситься з нею як частина і ціле. Виявлено чинники до формування правового ідеалу у свідомості людини. Запропоновані функції правового ідеалу.

SUMMARY

The article investigates the legal ideal because of philosophical legal view. Researched different views of scientists on the content and the concept of the legal ideal. It was established that the legal ideal is the theoretical basis of legal ideology and refers to it as part and whole. The factors in the formation of the legal ideal in the mind. The features of legal ideal proposed .

шение правовых культур: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А.М. Величко. – СПб., 2000. – 30 с.

3. Савина Л. В. Методологические аспекты социально-философского анализа проблемы общественного идеала: дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. наук. Спец.09.00.11-социал. философия/Тул. гос. ун-т.- Тула, 2000.- 172 с.

4. Давидович В. Е. Теория идеала / В. Е. Давидович; отв. ред. Е. Я. Режабек. – Ростов н/Д : РГУ, 1983. – 184 с.

5. Аверин А.В.. Истина и судебная достоверность (Постановка проблемы). 2-е изд., доп. – СПб.. Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 466 с.

6. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб.: Юридический ин-т, 1998. – 256 с.

7. Бацунов А.Н. Правовой идеал как норма правосознания / А.Н. Бацунов // Электронный журнал Курского государственного университета. 2011. № 1 (17). – С. 1-6.